

В ПРАЛІСАХ

ПІВДЕННОЇ АМЕРИКИ

САВА КРИЛАЧ

В ПРАЛІСАХ
Південної Америки

ФЕЙЛЕТОН „ПРАЦІ“

В пралісах

Було вже добре зполудня. По наглім тропічним дощі, що хлинув був зараз по обіді та як звичайно в тім підсонні лив усього 15 — 20 хвилин, пролетіли десь дощеві хмари і палюче сонце пражило нестерпно. Було душно й парно, мов у московській парні. Піт заливав очі нашим друзям. Сорочки липли до спин і аж дух захоплювало з духоти

Чаленко мав лекшу роботу, бо стояв на версі й тільки підтягав порожню пилу догори, але Зеленський мусів тягти її додолу та передирати широкий на пів сантиметра проріз через усю грубезну імбуєву колоду¹⁾. Проте Чаленкові

1) Імбуя — тверде мов дуб або вяз дерево, з якого роблять у Бразилії між іншим залізничні порогги.

жовкло в очах від напруги та здавалося йому, що от-от упаде з утоми. Не смів одначе просити спочинку і все підтягав пилу напів зомлілими руками. Дивувався, що Зеленський не тільки не перериває роботи, хоч би на хвилевий спочинок, а ще підбадьорує його здолу:

— Ану, козаче, підтягайся! Забагато ми часу сьогодні прогайнували, через того дурного кабокля¹⁾ Мусимо надолужити й таки викинути свої 32 штуки!

А з тим кабоклем то була така історія. Два кілометри від місця, де стояв варстат Зеленського, кінчався ліс і починався степ. А ще два кілометри далі працювала на залізничім торі група кількох робітників. Одному з них жінка винесла обід і верталася понад тором додому, що стояв покрай лі-

1) Кабоклями звуть у Бразилії лісових мешканців, що промишляють ловами або збиранням герви (парагвайського чаю). Переважно це білі, бувають і муляти (мішанці з білого батька і чорної мам.)

са. Насупроти їхав гнідим конем мулят-кабокльо. Надїхавши зовсім близько, привітався. Молодиця, нічого злого не сподіваючись, відповіла, як звичай, на привітання й раптом побачила, що кабокльо наставив на неї револьвер і тихо, але грізно промовив:

— Ані слова, бо застрілю! Йди тут обік коня зо мною!

І повертає в ліс.

Нікого не було поблизу й кабокльо думав, що залякана жінка піде послушно за ним. Але сталося інакше. Молодиця, галичанка родом, несподівано для напасника кинула йому з цілої сили в обличчя пустими горнятами з обіду й побігла прожогом назад із неймовірним вереском. Кабокльо злякався й почвалав десь у бік з дороги степом.

Вість про напад на жінку блискавкою розійшлася вздовж по лінії й усі робітники, що працювали при будові залізниці, кинулися хто

пішки, а хто доскочив коня, то конем у погоню за напасником. На протязі якихось двадцяти кілометрів лінія запусіла, бо всі мужчини побігли ловити злочинця. Коли б попався він їм у руки, мусів би накласти головою, бо в Бразилії біла жінка користується особливою охороною всіх без виїмку мужчин і за напад на неї вбивають без суду. До того напасник був мулятом. Але мав щастя. Нагла злива і може й добрий кінь врятували його. Більшість переслідувачів, особливо піші, по двох годинах вернулися з погоні, проклинаючи та відгрозуючись. Кілька кінних таки десь ще за ним шукали.

Отже й Зеленський із Чаленком прогаяли за цею справою дві години й тепер надолжували страчений час.

На віддалі яких сто метрів від них працювали — таксамо припилі — свіжо прибувші десь із Польщі два емігранти. Вони пра-

цювали за горбком і видно було Зеленському тільки чорний капелюх трача, що стояв на верстаку та підтягав пилу. В певній хвилині почувся в тім боці стріл із рушниць. На такі речі не зверталось тут уваги, бо робітники часто стріляли, добуваючи собі на поживу то птаха, а то й якесь звіря, що їх крутилося по лісі багато, особливо папугаїв, яких мясо дуже смашне, й тому їх охоче бють. Але за хвилину через шум пили прорвався якийсь викрик, що видався Зеленському підозрілим. Він зупинив пилу й глянув у той бік. Чорний капелюх трача, що був на горі, то показувався ізза горбка то зникав, і почулися виразно голосні стривожені викрики. Ясно було, що там щось сталося недобре — якась небезпека.

— Рушницю з куріня! — крикнув Зеленський Чаленкові, а сам, схопивши в руки сокиру, що лежала біля нього, прожогом кинув-

ся в той бік, звідки чулися крики.

Вибігши зпоза г'орбка, Богдан побачив таку сцену: Тяжко ранена від пострілу величезна пантера, що її там звуть „онса“, або „жакватеріка“, вся закривавлена вперто намагалася скочити на трача, що був удолі, а той, із викривленим з жаху блідим обличчям та із витріщеними очима завзято відбивався від неї однострільною, малоощо вартною рушницею з поторощеним прикладом. Його ж товариш, що був нагорі, бігав як непретомний, по колоді, то смішно підскакував то присідав і репетував несамовито:

— Рятунку! Рятунку!!!

Прискочивши на місце, Зеленський зо всього маху вдарив сокирою по голові розбещеного кота й убив його на місці. Але й рівночасно впав на землю й нападений трач. Його побита рушниця вилетіла йому з рук, а він притискав обидві долоні до грудей і несамовито стогнав:

— „Єзусеньку слодкі! Умерам, умерам!“

— Та що вам? Де вас скалічив? — схилювся до нього Зеленський, намагаючись відірвати йому від грудей притиснені до них руки, щоб побачити ймовірну рану.

— „Ой, умерам, умерам! Єзусеньку!“ — стогнав той далі, мов непритомний.

— Та цить же...! — гукнув уже врешті сердито Богдан, переконаний, що той навіть нігде не дряпнутий. — Якого біса стогнеш, коли тобі ніщо не сталося? Пощо ж ти зачіпав того кота?

— Ой, пане солодкий! Та хіба ж я сподівався, що він така холера? Ой, мабуть я вмру від самого страху!...

— Цить, кажу тобі! Вставай і кажи, як було!

Той звівся на ноги, але не встояв і зо стогоном сів на землю.

— Ой, паночку, вибився із сили! Якби ви не були надбігли та не

врятували мене, то я й так би був упав і он би ме зезар... Ой, Боже муй, Боже, Єзусеньку найслодси!..

Тимчасом позбігалися робітники й тепер, оглядаючи цю сцену, реготалися та глузували з героя випадку та його переляку. Малий Гнатко Зеленський уважно розглядав убиту пантеру й раптом звернувся до батька з жалем:

— Татку! Пощо ти йому так розпанахав голову сокирою? Зовсім зіпсував шкіру!

Зеленський весело засміявся.

— Котові зіпсував, але ось сьому врятував — сказав, показуючи на трача. — Чуєш, що він каже? Якби не я, то цей котик був би його „зезар“...

Всі голосно реготалися та глузували з невдалого ловця, а той, заспокоївшись трохи, оповідав:

— Тягну я собі, пилу й бачу, а такий невеликий рябий кіт нешпорить собі під ось цим кущем. Зовсім близько. Й навіть не дивиться

на мене. Думаю собі: чекай, холера, не ходитимеш тут! Взяв я рушницю, що стояла обік набита грубим шротом, приклався й бах! Думав я, що він і не дригне. А він, холера, замість упасти, як не скочить просто на мене. Насилу я встиг його трахнути рушницею. Приклад на тріски розбився й він упав. Але зараз же він знов підскочив та до мене. Я знову його з усієї сили, а він упаде, перевернеться і знов скаче на мене, як скажений. Я вже із сил вибився, а ради йому дати не можу. А почім я мав знати, що він, холера, такий міцний? Якби не цей пан, то був би таки ме зезар...

— Та невже ж це ви, пане Зеленський — почувся раптом знайомий Богданові голос із заду. — Вас зразу й пізнати тяжко, так загоріли на чорно! Та деж ваш козацький жупан і вишивана сорочка? Що з вами діється? Що тут робите, перебравшись у таке лах-

міття? О, Гнатко! Як маєшся, мій малий друже? Що, пізнав старого приятеля? Як же я давно вас не бачив? Що поробляли за цей час, відколи ми розсталися?

— Та чекайте, пане Васильчук, бо й до слова не дійти, засміявся Богдан, сердечно стискаючи йому руку. — Ми тут на роботі з пилою. Витратилися, мандруючи за ловами по пралісах та й тут зупинилися, щоб підробити грошей на нові запаси до мандрівки. А скажіть у свою чергу, що ви тут поробляєте?

— А я, як звичайно, за своїм торговельним ділом заїхав аж сюди в Сан Роки. Навіз усякого товару. Залишив на стації та пішов роздивитися, що тут можна заробити. Ось і набрив на вас. Який же я радий! Гарну „онсу“ забили ви — нестримним потоком вимови сипав Васильчук, придивляючись до забитої пантери, — тільки шко-

да, що шкіру так попсували, мало що буде варта.

Це був давніший знайомий Зеленського, старий емігрант із Холмщини, уніят „із упорствующих“, що вже кільканадцять літ перебував у Південній Америці. Стало мешкав у Понта Гроссі¹⁾, але майже весь рік був у дорозі, торгуючи по кольоніях усяким крамом, переважно молитовниками та деволюціоналіями. Він добре знав тутешні відносини й природу та був невичерпаним джерелом усяких корисних відомостей про цей край.

Зеленський запросив його до свого куріння на підвечірок. До пили вже властиво не було чого братися, бо й так за годину сонце мало зайти. Сиділи під курінем на колоді, покурюючи люльки та розмовляючи. Чаленко з Гнатком заходилися біля багаття варити вечерю й герву. Вони згадували сце-

1) Досить велике місто в Парані.

ну з пантерою й весело реготалися.

— А знаєте, почав Васильчук, я минулого тижня був у новій кольонії Лєгру. Ви бували там, пане Богдане, але тоді ще майже не було там кольоністів. О, тепер ви не пізнали б того місця. Біля стації, понад залізничу лінію в обидва боки на яких 10 кілометрів у глибину пуці люди порозбирали льоти¹⁾, рубають ліс та випалюють роси²⁾, ставлять хати. Дуже скоро розростається кольонія. Переважно селяться галичани-українці. Є трохи й наших людей із Великої України, є пару моїх замляків і всього п'ять чи шість поляків. Наші люди хочуть назвати кольонію „Нова Галичина“, бо назва „Лєгру“ до нічого. Так от я там пробував майже цілий тиждень. Продав досить товару й купив дещо. Ми-

1) Льот — місцева назва 25 гектарової парцелі.

2) Роси — поле під засів на місці зрубаного й випаленого лісу.

нулого тижня в четвер сидів я вечором у венді¹⁾, та балакав із людьми, що мешкають ще в бараках. Ті, що вже по хатах на своїх льотах мешкають, із заходом сонця вже всі порозходилися. Добре стемніло, коли почули ми тупіт і в розчинені двері мов шалений убіг якийсь чоловік, блідий, з витріщеними очима, без шапки та в подертій сорочці. Вскочив, щось крикнув і впав непритомний. Ми кинулися до нього — лежить зомлілий, зовсім мов неживий. Може з годину його чутили, навіть лікаря з дирекції покликали. Насилу дочутилися. Довго ми не могли допитатися, що йому сталося. Врешті, заспокоївшись, розказав нам таке: Він усього тиждень, як приїхав десь із під Варшави, з Польщі, а вчора тільки перебрався на нову, вибрану ним кольонію. Пополудні

1) Венда — крамниця, що скуповує всякі продукти в кольоністів і продає їм усе, чого вони потребують.

прийшов до венди по закупи й набрав що там йому було потрібно та ще й рушницю собі купив, ось таку недоладну за двадцять мільрейсів, що то їх тут навезли спеціально для кольоністів. Тут же на місці набив її льотками, навалив на плечі тяжкий міх із закупами та й пішов до себе на кольонію. Вже вечоріло, а в пуші, як самі знаєте, й у день буває зовсім темно. От ходить він попід одно величезне старе дерево й побачив, що на грубезній гиляці, зовсім низько йому над головою, щось сидить не дуже велике. Що саме — задля сутінку не може впізнати, та до того він ще й не знає тутешньої звірини. Думає собі: „ану спробую, чи добре бє нова моя рушниця?“ Націлився зовсім із близька й бах! „А воно — каже — з малого та раптом змінилося в якогось величезного страшного звіра. Ревнуло страшно й упало просто мені на голову та збило з

ніг. Я підірвавсь й давай утікати, розгублюючи все по дорозі, й усі мої закупи, й шапку, й кабат... Летів я мов на крилах, а воно за мною навздогін. Реве страшенно та ось-ось ухопить. Гналося за мною аж до самого осьтут порога. Я не знаю, як я сюди добіг. Бог мене рятував, що воно мене не догнало“...

Ми не зовсім йому йняли віри, бо він таки тут у венді перед тим добре потягнув був кашаси¹⁾, то може йому й видалося, а перевірити не можна було, бо була вже темна ніч. Переночували ми його в бараці, а на ранок пішли гуртом дивитися на те місце.

По дорозі познаходили його розгублені речі, а під отим деревом найшли — що ви думаєте? — величезного чорного ягуара, вже неживого. Всі дивувались, бо ж то нечувала річ, щоб ягуара забити з

1) Кашаса — горілка, що її роблять із цукрової тростини.

такої нікчемної рушниці. Та ще й не кулею, а льотками. Але... щастя!

Коли ми добре роздивилися, то зрозуміли як це було. Ягуар лежав зачаєний на грубезній коліном вигнутій гиляці так, що було видно здолу тільки голову та трохи шию. Тому тому мазурові й здалося, що це щось невелике сидить. Як би був пройшов спокійно, ягуар був би його не зачепив, бо він ніколи перший на людину не кине́ться. Він собі чатував на якусь свою їстовну звірину. Але той стрілив. І був би напевно за свою глупоту життям заплатив, якби випадком не поцілив ягуара смертельно. Зблизька весь набій льоток вгородив йому в шию та пробив дихавку. Ну, той і звалився нашому ловцеві на голову. Та це вже йому зо страху здавалося, що ягуар за ним гониться, бо він безталанний конав собі під деревом. Видно довго конав, бо геть порив круг себе землю кігтями. А той,

розгублюючи все по дорозі, втікав мов несамовитий, що мало з нього й дух не виперло та все думав, що ягуар от-от його за шию хапає!

Васильчук оповідав це все так живо, ілюструючи своє оповідання відповідними мінами та рухами, що всі, слухаючи його, нестримно реготалися.

— І справді був це великий ягуар?... спитав Зеленський.

Васильчук аж руками замахав і потім скривившись почухався в потилицю.

— Та що й казати! Величезний! А до того чорний мов оксамит та з паче повитискуваними по ньому блискучими прегарними плямами. Це ж страшенно рідкий тут чорний ягуар! В Ріо де Жанейро за нього можна б п'ятьсот мілірайсів узяти! А я, дурень, не купив його! Почав був торгувати й давав уже тридцять мілірайсів, коли наднесло лихо директора кольонії француза й той купив шкіру. Без слова дав за

неї 75 мілірайсів... Ех, стратив я на ній не менше як чотириста мілірайсів, а то й більше!

— Як то стратили? — засміявся Зеленський. — Ви ж її навіть не купили.

— Тому й стратив, що не купив. Я на ній міг великі гроші заробити. Хотів французів давати дві ст., але той тільки засміявся й не хотів говорити зо мною...

— Татку! Диви, який гарний білий шуліка летить! вигукнув раптом Гнатко, показуючи рукою вгору.

Зеленський вхопив рушницю, що стояла біля нього сперта на стіну куреня, й стрілив. Білий красень, що саме пролітав понад головами, згорнув до купи крила й гепнув із розгону мало не під ноги Зеленському. Втішений Гнатко вхопив його за крило й вигукнув здивовано:

— Татку! Він щось держить у жмені блискуче!

— Ану подивимося, що він там держить.

Дійсно з затисненої яструбової лапи виняли дивний та пречудовий твір природи, мов блискучий самоцвіт яскраво опірену пташину, завбільшки як майовий хрущ. Всі веселкові барви переливалися в його дрібнесенькім пір'ї на сонці, але переважала в них ізмарагдово-зелена. Мікроскопійні лапки були йому тісно притулені до малесенького ще теплого мертвого тільця.

— Яке воно чудове, це пташенятко! милувався ним малий Гнатко. І пощо той яструбище вбив його? Який же йому наїдок з такої малечі? Воно ж не більше чмелика. Я його засушу й долучу до моєї збірки. Там у мене вже є два колібри та зовсім не такі, як отсей. Я ще не бачив двох однакових колібрів...

— Боа тарде⁸⁾! — підійшов тимчасом до них новий гість, італієць Філіппо Джакомеллі, підприємець,

8) Добре пополудне.

що доставляв залізниці оброблене дерево на потреби будови.— Яка нечувана річ! Напад на жінку! Він мусить впасти нам у руки й ми з ним розправимося! Я післав шість моїх хлопців верхами в степ. Вони його знайдуть! Ого, знайдуть.

Він присів на колоду поруч зі Зеленським і оповідав з обуренням, що кінчається вже добрі часи тут при будові, коли починаються напади на жінок, а до того ще й бутукуди⁹⁾ дають себе знати. А се вже лихо, що примушує задуматись, чи не краще б пошукати в іншому місці роботи, бо тут стане незабаром небезпечно та не трудно буде й головою накласти.

— Та що ж нам бутукуди тут ізроблять? — легковажно засміявся Зеленський. — Я не чув, щоб вони нападали на білих, незачеплені.

— Отож то й є — підхопив Джа-

⁹⁾ Бутукуди — індіанське плем'я, що зовсім ухиляється від будь-яких зносин з європейцями.

комеллі, — що вони спровоковані. Ми будуємо тут залізницю та осаджуємо кольоністів, а бутукуди вважають сю територію за свою власну землю й не хочуть тут нас. Вони вже почали попереджувати, а що ні уряд, ні Французька компанія, що будує залізницю, не думають свого залишити, то й почнуться за якийсь місяць напади на людей. Почнуть вони з засідки ціляти в робітників Фрішами¹⁰⁾, а може у рукопаш несподівано нападуть. Тоді дійсно буде тут небезпечно залишитися. Я їх добре знаю. Вони довго чекають, але коли розпочнуть уже війну, то не залишать її поки або білі вступляться, або вони самі в сій борні вигинуть.

— О, се для мене новина — недовіжливо подивився на нього Богдан. — А не перебільшуєте ви часом?

Джакомеллі зробив ображену мі-

¹⁰⁾ Фріша — індіанська стріла.

ну й почав заклинатися, що се правда, що незабаром тут проллється кров, що він не думає тут довго попасати й перебереться з роботою десь в інше менш небезпечне місце. Почав оповідати про жахіття, що чекають усіх робітників, коли справді розгориться війна між ними та бутукудами...

— Та яка там війна? Не плетіть дурниць, бо аж соромно мені слухати! — гримнув нарешті Зеленський, що вважав усю розмову за звичайну в південних народів фантазію.

— Ні, пане Богдане — вмішався в розмову Васильчук. — Синьор Філіппо правду каже. Коли бутукуди почали попереджувати, то треба або їм уступити, або знищити їх самих.

— Якто знищити?

— А просто французька компанія, як заінтересована сторона, виасигнує певну суму грошей, за яку

найме бугрейра, а той їх винищить до ноги й буде спокій.

— Що ви кажете? Що за бугрейро? Як винищить? — питає Зеленський, зовсім збентежений.

Тоді Васильчук і Джакомеллі оповіли йому цікаві речі, про які йому й не снилося.

В Бразилії існує в різних околицях цілий ряд індіанських племен під загальною назвою „бугрів“.

Деякі з цих племен освоєно (їх звуть „мансо“) й вони ведуть мізерне життя волоцюг здеморалізованих та розпиячених і помалу вимирають. Але більшість індіанських племен живе глибоко в пралісах зовсім дико. Ті не мають ніяких зносин з європейцями. От із ними й бувають часті непорозуміння, що звичайно кінчаються дуже трагічно для індіан. Кольоністи або „фазендери“ в якійнебудь околиці, змучені до краю постійними сутичками та шкодами, спричинюваними їм якимось диким племенем індіан,

складають часом навіть великі гроші й наймають одного з відомих бугрейрів. І той таке непримирне індіанське плем'я вирізує до ноги.

Бугрейро — се фаховий ловець індіан, що їх загалом звуть „бугрос“ — чорти. Є тих „бугрейрів“ на всю Бразилію два чи три. Один німець, Штанцер, живе в Понта-Гросса. Його всі знають і хоч офіційально він не існує й існувати не може, бо ж за бразилійською конституцією всі люди, отже також індіани, що заселяють сей край, це правні горожани держави й користаються всіми правами та не вільно нікого з них не тільки вбивати, але взагалі яким небудь чином кривдити. Але закони законодами, а життя життям.

Гострі конфлікти поміж білими зайдами та червоними автохтонами сього краю счиняються передовсім на підставі на цілі тисячеліття віддалених одна від одної культур сих двох таких собі чужих рас.

Індіяни живуть іще зовсім реально в кам'яній добі людського розвитку, мають спосіб думання, матеріяльну культуру та звичаї такі, які предки європейців пережили перед кількома тисячеліттями за кам'яної доби в Європі. Культура ця не якась худобяче життя, як собі вявляють в більшості європейці. Ні! Індіяни мають такі високі моральні прикмети, що європейці про де-які з них тільки мріяти можуть. Безмежна лицарська хоробрість, вірність, правдомовність, найвище почуття справедливості і т. д., розуміється в рямцях їх власного, такого далекого й європейцеві майже зовсім не зрозумілого способу думання. В їх мові зовсім не має слова, яким можна було б назвати неправду або брехню. Слово страх їм незнане. Так як не знане слово неволя. Тому вони вважають білих людей за підлих, безчесних та гідних найбільшої погорди дикунів-чаклунів (чарівників). Бо все тех-

нічне приладдя, що ним користуються білі: зброя, машини та й інше, в понятті індіян це погані з пекла родом чари, яких вони зрозуміти не можуть і не хочуть та бридяться й погорджують ними.

— І от уявіть собі — вимахуючи оживлено руками, вів своє оповідання Васильчук, — що ви фазендейро¹¹⁾, маєте великий шмат степу, де пасеться вигодоване вами велике число худоби, коней та мулів. І от ви одного дня бачите, як із сусіднього пралісу виходить громада кочових індіян, озброєних списами та луками й розпочинає лови на ваші корови. Втішені великим числом „дичини“ індіяни не обмежуються вбиттям одної чи двох штук, але з великим захопленням та втіхою вбивають тільки ваших корів та биків, кільки їм удасться, потім вирізують деяким убитим штукам по шматку найсмачнішого

¹¹⁾ Фазендейро — власник фазенди, або ферми, що часто сягає десятків тисяч гектарів.

м'яса розпалюють вогнище й уряджують велику учту з веселими викриками та танцями. А спробуйте їм у тому перешкодити! Спробуйте заявити їм, що се вони б'ють вашу худобу та що ви їм не дозволяєте нищити вашу власність!

Васильчук підняв високо брови, широко розклав руки та зробив таку комічно здивовану міну, що всі мимохіть засміялися.

— Вашу власність? — протягнув та замахав руками. — Як сміє та підла блідолиця нікчема заявляти право на дичину, що я її тільки що сам сплював? Ця мерзота сміє твердити своїм підлим, роздвоєним, мов у гадюки (себто брехливим) язиком, що й ота дальша дичина, що ще бігає по степу, то також його власність?! О-о! де ж край безличному нахабству найпідлшої в світі появи — білої людини?! Ось як зрозуміє червоний ловець ваш протест. Бо ж йому так само чуже й незрозуміле поняття власности

на корову чи вівцю, що пасеться в степу, якби нам було незрозумілим, коли хтось нам заявив би виключне право власности на місяць або сонце та заборонив нам на нього навіть дивитися. Але право власности на ловецькі трофеї в індіян розвинуте в високій мірі, бо звязане не тільки з м'ясом спожованої звірини, але і з їх славою ловецькою, лицарською. Ось і спробуйте з ними порозумітися!

— Ну, в такому разі просто треба силою без порозуміння одігнати їх, оборонити своє господарство — вставив Зеленський.

— Се не таке просте, панє Богдане! — викрикнув Васильчук. — Скажім, ви почнете стріляти, зведете з ними бій, коли ви не сам один і дасте їм раду. Не думайте, що вони від першого стрілу втечуть. Це до самозабуття хоробрі люди, коли почувають свою правоту. Але скажім, що ви перемогли, застріливши кілька напасників.

Це вже ваш кінець тоді. Або тікайте, або мусите головою накласти. Своєю, своєї родини та всіх тих, що будуть із вами. Індіяни кривди своєї ніколи не дарують. А коли не проженете їх, то вони занадяться до вас, завдяки легким та багатим ловам на вашу худобу й полюватимуть на неї поки не сплюють до останньої штуки.

— Який же на них спосіб? — спитав Богдан.

— Бугрейро — загадково всміхнувся Джакомеллі, що слабо, але розумів українську мову.

— Як то бугрейро?

— А так — гаряче підхопив Васильчук. — Єдиний рятунок у такім випадку це бугрейро. Поруч не можуть жити два народи, що порозумітися з собою не можуть через велику різницю культур. Один із них мусить вступитися, або згинуги. Але то згинуги не так собі, а до ноги, до накоренка. Ну, а тут: фазендейро не може покинути

все, вступитися зо свого маєтку та зректися свого добра, а індіани також не зречуться таких добрих ловів на фазендейрові корови, до яких мають в найглибшій своїм переконанні найсвятіше одвічне природне право. Тому то фазендейро збирає гроші, часто в тій цілі же не на далекий ринок та продає частину загроженої худоби. Та їде до Понта Гросси або до Сан Павло, до бугрейра. Там за чаркою „кашаси“ вони вдвох довго й у подробицях обговорюють справу. Калькулюють, торгуються, сперечаються. Врешті заключають умову й фазендейро вплачує завдаток звичайно половину цілої умовленої суми, значить тоді, коли бугрейро виріже до ноги ціле на це призначене племя й дасть докази того.

— Скільки ж це коштує? — кинув Зеленський.

— Залежно від чисельности племені, що призначене на вимордування та від інших умов: віддалі,

положення і т. інше. Часом три, а часом і десять контів¹⁾).

— А яка чисельність тих бідолахів буває?

— Такі кочові племена невеликі числом. Це властиво не племена, а родини чи роди, — так, як у нас цигани. Звичайно таке плем'я-рід числить від 20 до 60, рідко більше душ разом із жінками й дітьми.

— І всі мусять згинуть?

— А якже, — поважно підтвердив Васильчук, а Джакомеллі й собі кивнув притакуючи головою. — Бугрейро совісно виконує свій обов'язок. А винищує до ноги таке плем'я він і в своїм власнім інтересі, щоб про його роботу не розносилася непотрібна йому слава ні серед індіан, ні серед європейців. Тайна таких ловів залишається лиш поміж учасниками того діла, а перед непокликаним стороннім оком покриває її на віки недоступна пуша пралісу.

1) Конто--тисяча мілірейсів. Коло 2 і пів тисячі зл

— І ніколи влада не переслідує за такі злочини? — спитав Богдан.

— Ніколи — запевнив Васильчук. — Та й як переслідувати за це, що є просто життєвою konieczністю й іншої ради на це не має.

— Як же відбуваються такі лови?

— О. це не легка річ і можуть таке завдання виконати тільки фахівці, якими є бугрейро та їх товариші. Це старі мисливці, часто поколіннями з діда-прадіда заправлені в таких ловах. Вони часом місяцями чатують у пралісі, не палять вогню, не вживають тютюну, в найбільшій тиші чаяться по кущах або на деревах поки їм удасться застукати все індійське плем'я, звичайно після вдалих ловів під час обіду, коли всі на місці та не сподіваються нападу. От тоді й кидаються несподівано на них, закидають ручними гранатами, стріляють із вінчестерів та револьверів, рубають шаблями до одного. По-

тім ще перешуковують кущі з собаками, щоб не залишилася буває живою навіть мала дитина, що була свідком злочину.

— Це огида! — скрикнув обурений Зеленський, зриваючися на ноги. — Якже можна терпіти такі ганебні злочини?!

— Знайдіть інший спосіб помирити індіан з європейцями й того не буде — філософчно завважав Джакомеллі. — А що іншого способу не має, то мусить бути стосований оцей єдиний. Ось і тут наприклад — тягнув далі, що раз більше розпалюючись: — Ці прокляті голодранці почали також показувати свої штуки. Як дирекція залізниці не найме бугрейрів, щоб їх успокоїли, то незабаром поллеться наша кров. Вони не хочуть, щоб тут була залізниця! Почали вже робити свої прокляті знаки. Вже кілька днів, як на початку ліса щораня загороджують дорогу поїздові поперетягуваними через рейки

та попривязуваними до дерев ліянами. А позавчора вночі на десятих кілометрі по той бік стації Сан Рок розібрали нову хату сторожа.

— Як то розібрали?

— А так — напів обурено, напів весело викрикнув Джакомеллі.
— Залізничий сторож, мій таки земляк Вінчецю Панелля, пішов на стацію й там забарився та заночував. Приходить на рано до хати, а її вже нема зовсім. Геть розібрали й дощаті стіни й гонтову покрівлю й стовпи. Та не розкидали без порядку, а взяли та поукладали за порядком стовп до стовпа, дошка до дошки, гонта до гонти вздовж пікадою¹⁾ славе на цілу милю завдожки. Не пожаліли праці прокляті та й мусіло їх бути не менш як 15–20 душ, щоб таку роботу виконати.

Джакомеллі розреготався це ка-

1) Пікада — вузька просіка-стежка протята через гущавину пралісу.

жучи й йому завторив Васильчук.

— Пощо ж би то їм так розносити та вкладати ті дошки та гонти? — питав Зеленський.

— Пощо? На збитки! Щоб докучити та насміятись із ненависних їм білих людей! — викрикнув Джакомеллі.

— Бачите, пане Богдане -- встряг у мову Васильчук: — бугри це нарід лицарський і шляхотний і вони ніколи несподівано не нападають на європейців не попередивши. Коли вони не хочять, щоб на якійнебудь території осідали білі або будували, як ось тут, залізницю --- то починають давати свої знаки. Через дороги та стежки перетягають вночі ліяни, розставляють малі хрестики із таквари ¹⁾, поночі ломочуть булавами в стіни, а то й хату підчас відсутности господаря розберуть та викладуть з розібраного матеріялу довжелезну стежку,

1) Таквара — висока тростина, подібна до бамбука.

як ось, що про неї тільки-що розказав сеніор Філіппо. Роблять це все вночі так спритно, що й не устерегти їх; щоб хоч побачити, не можна. Таке виробляють вони звичайно місяць або й довше й уважають це за попередження не-проханих гостей, щоб собі ойшли, куди самі знають, із дачої колиці. Коли ж європеєць не вступається, починають вже збройно нападати. Або з засідки з лука підстрілять, або й таки нападуть і заріжуть.

— Й часті бувають такі випадки? — питає Зеленський.

— Не можна сказати, щоб дуже часті, але бувають — відповів Васильчук. — За моєї пам'яті в Люцені вирізали дві родині кольоністів, в Аг'ва Амареллі кілька родин, в Санта Барбара також. Але вже літ із п'ять я не чув про таке й отсе знов тут на це натикаюсь. Думаю, що як справді дирекція не звернеться до якого бугрейра за

допомогою, то за пару тижнів і тут можуть бути людські жертви поміж робітниками, що працюють розкидані по лісі.

— Та чи ж нема способу порозумітися якось із сими бідолахами? Хіба ж мусять європейці справді вимордовувати цих, як ви самі кажете, шляхетних і лицарських господарів цієї землі? - хвилювався Зеленський.

Васильчук розклав безрадно руки.

— Я вже казав вам, пане Богдане, що поміж нами та ними завелика різниця культур. Вона виключає можливість порозумітися та співжити. Один із нас мусить уступитися або згинуть. Іншого виходу немає. Ви знаєте, що я християнин і до того глибоко віруючий. В мені від того всього здригається душа, але не бачу рятунку з цього сумного положення, як тільки, щоб бідні індіяни боронилися, коли їм не дають жити. Це ж їм конечна оборона.

— Таткк! Папугаї почали летіти!
— прибіг до батька Гнатко, що
ввесь час пробув із Чаленком біля
багаття, де варилася вечеря.

Дійсно з великим неприємним
криком почали понад куренем пе-
релітати парами великі зелені па-
пугаї. Це вони верталися з лісу на
ніч до своїх гнізд.

Зеленський узяв свою рушницю
й почав стріляти. Кілька птахів,
один за одним, впало додолу, але
мудрі й чуткі їхні посестри враз
спостерегли небезпеку й почали
з неймовірним вереском летіти що-
раз то вище та намагалися обми-
нати стрільця, аж поки й зовсім
уже не можна було до них сягну-
ти. Однак удалося Зеленському
забити вісім штук. Захланий Фі-
ліппо почав настирливо просити
подарувати йому кілька штук на
вечерю й Богдан, сміючися дав
йому половину здобичі. Той уxo-
пив подаровані папугаї й прини-
жено цвітистою мовою півдня дя-

кував та вихвалював щедрість жертводавця.

— Ти непоправний скупець, сеніоре Філіппо — сміявся йому у відповідь Зеленський. — Вічно прибіднюється, ходиш у лахмітті та навіть тютюн вижебруєш у своїх власних робітників, що їх сам бездушно експльоатуєш та обдурюєш. А ти ж заробляєш тут кольосальні суми на доставі, певне не менше 25 контос на місяць.

Філіппо зробив перелякану міну й аж зігнувся в позі покривдженої невинности.

— Ах, сеніоре Україно! Що ви кажете? Я заробляю?... Я не заробляю, я докладаю до цієї проклятої роботи. Я не маю на шматок хлба...

І Зеленський і Васильчук розреготалися. Вони добре знали, що це неправда, що перед ними багатющий підприємець і ця комічна його міна нещасного бідолахи, що він її зробив у цій хвилині, та ве-

ликий страх, щоб справді хтось не подумав про його багатство, що змалювався на його жовтім обличчі, викликали в них обох щиру, нестримну каскаду реготу.

— Ну, ну, Філіппо, заспокійся сміючися далі примирливо заговорив Зеленський. — Я тільки так пожартував. Я вірю, що ти дуже бідний і не заробляєш, а докладаєш до свого підприємства по 25 контос місячно. Цікаво тільки мені знати, кілька місяців ще ти зможеш тратити такі поважні суми з власної кишені. Чи на довго ще тобі вистарчить того, що ти своїм нечистим процедером добув? Ну ось маєш тютюн. Скрути собі цигарку.

Кажучи це, Богдан подав йому оздобну скриньку з тютюном.

Джакомеллі вхопив у руки скриньку й очі йому жадібно засвітилися. Скринька була дійсно гарна й дорога. Трофей з японсько-російської війни, артистично різблена

з мамутової кости з золотими прикрасами та монограмами.

— О, сеніоре Україно! — заледів зігнутий сливе у двоє з вражіння Філіппо. — Ти найблагородніша людина, яку я колинебудь бачив!... Ти справжній український лицар і ґранд! Ти мусиш мені подарувати цю дрібну річ на пам'ятку, щоб я міг тебе згадувати до смерти...

— Поки що я ще залишаюся тут і ти маєш нагоду захоплюватися безпосередньо моєю особою — Засміявся Зеленський у відповідь: — Коли будемо вже розставатися, тоді вже я подумаю, чи і що тобі подарувати на пам'ятку.

— Ба тарде! — почулося з боку.

Це проїздив сорокати конем якийсь незнайомий кабокльо дорогою, що проходила обіч та вела понад залізну лінію до стації Сан Рок. Він привітався, як велить звичай і спокійно поїхав далі. Наші

знайомі відповіли йому на привітання, не звертаючи на нього уваги. Філіппо скрутивши собі цигарку з жалем розставався з дорогоцінною скринькою, що йому так подобалася.

Гнатко потягнув батька за руку.

— Татку! — обізвався з-тиха: — нахилися до мене, я щось тобі скажу.

— Що таке? — спитав ще усмінений Зеленський, похилиючись над синком. — Що за тайна в тебе, козаче?

— Татку! Сей кабокльо, що тепер поїхав, то це той самий мулят, що був рано напав на ту жінку — схвильованим шепотом сказав Гнатко.

— Ет, видумуєш! — недовірливо засміявся батько. — Як же це ти так міг його впізнати? Той, же кажуть, був на гнідїм коні

— Я знаю. Він був проїхав коло нас рано в той он бік гнідим коним і зараз потім счинився отой

гвалт. А тепер він вернувся сорокатим конем, але я його добре впізнав, бо в нього бриль діравий з лівого боку над вухом і вдоли на пончі¹⁵⁾ невелика латка.

— Що, що він каже? — стрепенувся Філіппо.

Зеленський пришулив до Гнатка односоко й відповів поважно:

— Намовляє мене, щоб тобі подарувати на пам'ятку старі штани, сеніоре Філіппо!

— Ох, ви все любите жартувати, сеніоре Україно! — відповів йому, скривившись, Філіппо, — Але цю скриночку ви справді повинні таки мені подарувати на добру про вас пам'ять...

Раптом почувся гострий свист і за хвилину надїхала тором пагадорка¹⁶⁾. Вона котилася помалу в

15) Бриль — у Великій Україні звуть так солом'яний капелюх; понча — плащ без рукавів з пледа.

16) Пагадорка — спеціальний маленький поїзд, що ним їздять по лінії пагадор — платничий, що розвозить гроші на зарплату робітникам.

бік стації. Малесенький, мов дитяча забавка, паровичок, до якого був причеплений відкритий з боків і тільки зверху покритий дахом вагончик. У вагоні сидів старший добродій з сивими й борідкою, це й був пагадор, а позад нього на лавочці два чорні мурини, озброєні в вінчестери — капатайси.¹⁷⁾

Філіппо, побачивши їх, схопився на ноги й замахав капелюхом:

— Сійте, сійте сеніори! Підвезіть мене до Сан Рок!

Пагадорка зупинилася. Тоді тільки наші знайомі помітили, що й машиніст і пагадор і капатайси якісь блді й схвильовані.

— Що сталося? — питав їх Філіппо.

Машиніст показав на паровозий димар, на який було понамотуване якесь реміння, що його пообри-

17) Капатайси — наємна міліція для охорони від нападу.

вані кінці звисали й теліпалися по обидва боки.

— Бугрос!

— Бугрос! — повторили за ним усі й пагадор і капатайси й Фліппо.

Почали розпитувати, що та як. Виявилось, що на пагадорку напали індіанці бутукуди перед хвилиною всього 5—6 кільометрів від сього місця. А сталося це так:

Пагадорка помалу, як звичайно, сунула по лінії проходить густим пралісом вузькою просікою (через ошадність в Бразилії, в пралісах протинають такі вузькі просіки, що попритинане грубезне гілля велитенських дерев проходить часто всього на п'ядь від вікон, аби лише не зачепилось за поїд), зачаєні з обох боків на найближчих деревах бутукуди раптом накинули паровозові на димар кільканадцять міцних ремінних ляссо¹⁸⁾. Водночас з несамовитим воєнним ок-

18) Ляссо — ремінний аркан з петлею, що ним ловлять звірят і людей.

ликом почали скриті досі на деревах індіани плигати на покрівлю пагадорки. Очевидно вони хотіли зловити сього, на їхню думку, легендарного змія, яким у їх очах була пагадорка. Але їхні розрахунки на легку здобич виявилися невдалими. Пагадорка була дужча ніж вони думали. Вона обрвала лясса, що були поув'язувані кінцями до дерев. Машиніст свиснув і додав пари. Хоробрі напасники, що скакали з дерев, попадали на землю. Тільки один залишився на покрівлі вагона, але й того канатайси застрілили й він лежав тепер з розкиненими на боки руками й ногами, а кров тоненьким струмочком стікала додолу.

І машиніст і пагадор і їхня охорона були страшенно схвильовані, оповідали про пригоду, неймовірно вимахуючи руками та виконуючи скорі рухи й міни. Вони перебивали один одному й викрикува-

ли часто їм самим тільки зрозумілі слова. Врешті, коли трохи заспокоїлися, Зеленський предложив їхати на станцію Сан Рок, до якої було сім кіньометрів тим паче, що вже заходило сонце й наступала ніч.

Джакомеллі, Васильчук і Зеленський присілися на пагадорку й вона рушина в бік стації.

Зовсім уже стемніло. коли вони підїздили до стації Сан Рок. Ще було треба їхати з пів кіньометра, коли на стації почули густу стрілянину й несамовитий гамір.

Не розуміючи, що сталося, підїхали під стацію з готовою до стрілу зброєю. Зеленський перший вистрибнув із вагона. Вже ніхто не стріляв, тільки на невеличкій площі поміж мізерними будами з лупаних дощок, що були стаційними будинками, суятилася гамірна юрба темних постатей, поміж якими поблискувало світло двох чи трьох ліхтарок.

— Що скоїлося? — гукнув їм Зеленський.

— А ось бачиш, — показав один із натовпу. --- Лежить собака, подіравлений кулями, як решето! Думав, що його врятує сорокатиї кінь? Хо, хо!

Зеленський глянув на якусь шмату на землі. Хтось посвітив ліхтаркою. Це лежав у калюжі крові мулят-кабокльо в старій пончі з латкою на полі, а обік валявся старий його капелюх з діркою над лівим вухом.

— Та якже так без допиту, без слідства та без суду забити чоловіка? Деж певність, що се він, злочинець? Та се ж звичайне душогубство! — звернувся Богдан до Васильчука.

— Не хвилюйтеся, пане Зеленський — тягнув його той за рукав на бік — се вже таке право пущі. За напад на жінку та ще й на білу жінку, а до того, коли напасник коліровий, мурин або мулят,

він мусить заплатити життям. На се нема ради. Бо коли б тому потурати та таких бандитів живими пускати, то скоро б і жити тут не можна було. Особливо жонатим людям.

Мабуть у сю хвилину Васильчук нагадав собі свою вродливу, милу доню Орісю, яку так ніжно кохав, та яку так часто й на довго мусів залишати вдома в Понта Гроссі без мужеської опіки, бо йому якось дивно наїжилися рідкі вуса й сувора тінь перебігла через чоло.

— Я погоджуюся з вами, що не можна залишати таких справ безкарно — відповів йому Зеленський. — Навіть через специфічні умови життя в пралісах може й така сувора кара знайшла б собі виправдання, але ж не можливо погодитися з тим, щоб без слідства та суду вбивали людей!

— Ви ще думаєте по європейськи, пане Богдане, й тому так обурюєтеся. Бачите тут річ у тім, що

колиб злочинця тільки затримали, то мусіли б його передати владі для слідства й суду. Але ж у Бразилії нема закону про кару на смерть. Найвища кара за найбільший злочин, в'язниця на 29 літ і 11 місяців. А за такє, як ось тепер, то засудили б його може на один рік, а може й зовсім би звільнили за не досить певними доказами вини. Ось тому спокійні люди й розправляються без суду.

— Гарні „спокійні люди“ — здвигнув плечима Зеленський, — що гуртом нападають та мордують людей. Се ж анархія!

Ні, пане Богдане, помиляєтесь. Се не анархія й не беззаконість, а дійсний закон і порядок дикого пралісу. Сей неписаний закон сотворило саме життя та місцеві обставини. Він суперечить писаному законі, але ж той писали люди, що не живуть у лісі та не розуміють суворого нашого тут життя.

— Добре. Але ж звідки певність,

що тут не помилились та не забили невинної людини?

— Се напевно він — запевнив Васильчук. — Ще пів години перед розправою дали тут знати, що він у степу перемінив коня, залишив гнідого, а зловив собі сорокатога та поїхав назад до Сан Рок. Його тут добре знають. Це злодій і ледащо. Він тут не одному сала за шкуру залив і ось тепер скористалися спокійні люди нагодою, щоб його збутися.

— Знову „спокійні люди“ — хотів запротестувати Зеленський, але пригадав собі те, що йому був нишком казав Гнатко про вбитого кабокля, що його впізнав був по пончі й брилі й махнув рукою.

— А може й справді я ще занадто по європейськи думаю?

